

את הרושם שהדברים אינם כפי שהם נתפסים ממבט ראשון. אך מהו הסוד הטמון שם? מהו הסיפור שמבקש סיפור הבריאה לספר לאדם העכשווי?

שנים רבות התהלכתי עם שאלה זו. הכרתי את תשובתם של חז"ל, שתיאור הבריאה בא לספק הסבר "מדעי" על אופן בריאת העולם, אלא שמדע זה הוא סודי. האור של היום הראשון איננו בהכרח האור הפיזיקלי שאנו מכירים, המושגים הראשוניים של 'ערב', 'בוקר' ו'יום' אינם זהים בהכרח לאלה שבהם אנו משתמשים היום במעגל הזמן שלנו, וגם המילה בראשית צריכה להתפרש לא במובן של התחלה אלא במובן של תכלית הבריאה – עם ישראל, התורה וכו'. בלשון חז"ל, סיפור זה מכונה 'מעשה בראשית', שהינו חלק מספרות הסוד בישראל, ועליו נאמר: "אין דורשים... במעשה בראשית בשניים" (משנה חגיגה ב, א). רק יודעי דבר, בעלי עומק הבנה, יכולים להבין אותו.

אבל גישה זו, שאותה אני מכנה 'הגישה הפיסיקלית', לא התיישרה על ליבי. במקרא אין שום זכר לקריאה האזוטרתית הזו. סיפור הבריאה בשישה ימים איננו מובחן בשום צורה שהיא משאר הסיפורים שיבואו בהמשך – על קין והבל, המבול, חיי האבות ותולדות עם ישראל. ומדוע אפוא שנקרא את סיפור הבריאה בצורה שונה משאר התורה? ואיזו טבע אזוטרי מסתתר פה בפסוקי הבריאה?

תשובה אחרת שהתוודעתי אליה בשלב מאוחר יותר טענה שסיפור הבריאה אמנם לא בא ללמד אותנו דבר על הטבע. לסיפור זה מסר אחד, והוא שאלוהים ברא את העולם והוא אינו חלק ממנו. מי שניסח גישה זו בבהירות רבה היה ישעיהו ליבוביץ', שלימד כי "הפסוק הראשון בתורה מציג את העיקר האמוני הגדול: העולם אינו אלוהים. בניגוד לכל תפיסה אחרת הקיימת בתרבות האנושית... אומרת התורה: "בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ": העולם איננו אלוהים, ואלוהים איננו בעולם – אלוהים הוא מעבר לעולם, מעבר לכל מציאות שבה קשורים מושגי האדם ומעבר לצרכים ולאינטרסים הנובעים ממציאותו של האדם בעולם".

בגישה זו, שאותה אני מכנה 'הגישה התיאולוגית', אוחדים את היום אנשי מדע רבים, שמתקשים לישב בין האמור בתורה לידע המדעי. הם עורכים הבחנה קטגורית בין עובדות ובין ערכים, בין מדע ובין אמונה, ומשייכים את התורה במובהק לחלק השני. התורה אינה

סוד מעשה בראשית

האדם המודרני מתקשה לקבל את תיאור בריאת העולם כפשוטו. אנו יודעים היום שהשמים אינם מורכבים מ"מים עליונים" (שמים=שם מים), שאותם היה צריך להפריד מן המים התחתונים, כמתואר ביום השני לבריאה. אנו גם יודעים שאין צורך לומר למים להיקוות למקום אחד כדי שתיראה היבשה, כמתואר ביום השלישי לבריאה, אלא מדובר בסופו של דבר בהבדלי גובה, שגורמים לאדמה להיות מעל המים ולא מתחתיהם (ואם לכך כיוונה התורה, היה עליה לומר: 'ויאמר אלוהים תעלה היבשה' או משהו אחר בדומה לכך). אנו גם יודעים שהשמש, הירח והכוכבים, לא הושמו בשמים כדי להאיר על הארץ, אלא המציאות הפוכה מכך: כדור הארץ הוא שסובב סביב השמש. העולם שלנו איננו מרכז הקוסמוס.

והקושי איננו רק קושי חדש, שבא בעקבות הידע המדעי המודרני. גם הפסוקים עצמם מפגינים חוסר בהירות וכוללים סתירות בתוכם. הנה, למשל, אם רק ביום הרביעי יוצר אלוהים את המאורות "להאיר על הארץ", מהי המשמעות של האור שנוצר ביום הראשון? ואם המאורות שנוצרו ביום הרביעי הם האותות הקובעים את הימים והשנים, כיצד נאמר עוד קודם לכך "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד"? איזה ערב ואיזה בוקר ואיזה יום היו אז, מבלעדי השמש? יתירה מכך, מה משמעות המילים "בראשית ברא אלוהים" - ראשית של מה? כל זאת זה לא כתוב ולא מוסבר כתובים.

תיאור בריאת העולם הוא אפוא מבלבל. יש בו חוסר בהירות מובנה, אשר מעורר בנו

החל מהאור וחושך (אנרגיה?) של הקוסמוס, עבור בשמים וארץ של העולם, ועד לאדמה והים שעל פני הארץ; ומשם התכנים הממלאים את העולם - מהצומח ועד הדגים, העופות, הבהמות והאדם. החלוקה לימים (יום מבטא יחידת זמן עצמאית) מלמדת שכל אלמנט הוא בעל ייעוד וייחוד משלו. האור והחושך קיימים כשלעצמם. וכך גם השמים והארץ, האדמה והים, כל הצומח וכלל בעלי החיים. אף דבר לא נברא לצורך דבר אחר, כדי לשרתו או לשמשו. זכות קיומו נובעת מעצמו. מכאן האחריות המוטלת על האדם לשמור על קיומו של כל אלמנט - לא לזהם את האטמוספירה ואת הים, לא לפגוע בסביבה, לא להכרית את הצומח ולא להכחיד או להתאכזר לבעלי החיים. את הבריאה יש לכבד כפי שהיא.

פעולה נוספת שאלוהים מבצע היא ההבדלה. אלוהים מבדיל בין האור לחושך, בין מים למים, בין אדמה לים ובורא את כל החי למינהו. מכאן, סגוד קיום הבריאה הוא ההבחנה בין גורמים ובין מינים. הבריאה היא יציאה מהתוהו ובהו אל הסדר. היא דורשת השקעה ופעולה כדי לשמר את הסדר הזה (כפי שטוען החוק השני של התרמודינמיקה). אין דבר שאין לו מקום ואין לו קיום. אך כדי שהוא יתקיים עליו להיות מובחן. רק כך הוא יזכה לכבוד המגיע לו. רק כך יובטח קיומו. וזוהי הפעולה המוסרית הגדולה ביותר - לדעת להבדיל. בין המותר והאסור, בין הטמא וטהור, בין האישי והכללי וכו'.

הפעולה האחרונה שמבצע אלוהים היא הפיתוח: "תדשא הארץ דשא", "ישרצו המים שרץ נפש חיה", "תוצא הארץ נפש חיה למינה". בכל דבר טמון פוטנציאל לגדול, להצמיח ולפרוח. קיום העולם מותנה בכך שכל אלמנט וכל גורם יוכל לבטא ולממש את האצור בו. זהו תפקידו המוסרי של האדם. למצות את הכוחות הטמונים בעולם ובו, בצורה של פיתוח ולא של השחתה, בצורה של מימוש ולא בצורה של ניצול. להמשיך כאלוהים את מלאכת הבריאה.

זהו הפשר שמצאתי במעשה הבריאה. כאמור, התורה לא באה ללמד עובדות מדעיות אלא דרכים מוסריות. היא לא באה להסתיר אלא לגלות. אלוהים קורא לנו, בני האדם, ואומר: ראו כיצד בראתי את עולמי. ראו את הפעולות שעשיתי כדי להביא אותו למציאות של טוב. ואתם, עשו כן גם אתם. אתם, הברואים בצלם אלוהים, המשיכו את פועלי.

ספר מדע ועל כן אין לבקש לאמור בה בסיס עובדתי. כל שהיא באה ללמד אותנו הוא אופן עמידתנו בפני האלוהים, ובהקשר שלנו - את הדרישה לבטל עצמנו בפניו ולא להורידו אל הטבע.

גם את הגישה הזו התקשיתי לקבל. התורה אמנם לא באה ללמד היסטוריה או מדע, אבל ברור לי שהיא מבוססת על עובדות. אי אפשר לטעון שאין משמעות לתיאור הפיזיקלי או ההיסטורי שלה. ואם בסיפור הבריאה עסקינן - מדוע התורה כה מאריכה בסיפור זה אם אין לה כל כוונה להורות לנו כיצד הוא טבעו של עולם?

לאחר שנחלתי אכזבה מפירושים אלה, הגעתי למסקנה שאת התשובה יש לחפש במקום אחר. סיפור הבריאה איננו נושא רק מסר תיאולוגי והוא לא מתכוון למסור בידינו מדע נסתר. תכליתו היא אחרת, והיא מכוונת למישור המוסרי. גישה זו, שאותה אני מכנה 'הגישה המוסרית', גורסת שהתורה באה ללמד אותנו עובדות הקשורות לקיומו של העולם. היא מלמדת אותנו את האופן שבו אלוהים ברא את העולם, כדי שאנו בני האדם, נלמד מדרכיו ונבין כיצד העולם מתקיים. סיפור בריאת העולם על ידי אלוהים מחייבת אותנו להאמין שהעולם איננו אדיש (אינדיפרנטי) לכל מחשבה של תכלית וייעוד. יש כוונה ביסוד קיומו, יש דרך בהתהוותו, ואותן עלינו לפענח, להבין ולחקות. זו חלק ממיימוש היותנו ברואים בצלם אלוהים.

הסוד טמון בהכרזתו של אלוהים "וירא אלוהים כי טוב". המילה 'טוב' אינה ביטוי עובדתי אלא מוסרי. כשאלוהים מתבונן על הבריאה ומכתיר אותה כ'טוב', הוא מגלה לנו את סודה. הטוב הוא המניע לקיומו של העולם. הוא העומד ביסוד בריאתו. מכאן, שכל מי שמעוניין לקיים את הבריאה ולקדם אותה צריך לאחוז במידה הזו. לדבוק בטוב.

את פשרו של הטוב ניתן ללמוד ממעשיו של אלוהים עצמו. את העולם לא בורא אלוהים ישירות יש מאין. למעשה, השורש ב.ר.א. מתייחס בסיפור הבריאה רק לשלושה גורמים: שמים וארץ, תנינים גדולים ואדם. את כל השאר אלוהים יוצר באמצעות סידור, הבדלה ופיתוח.

בחלוקה לשישה ימים אלוהים יוצר סדר בבריאה. כל יום מוקדש לאלמנט אחר בעולם:

הביאו את העולם לכדי טוב. כבדו אותו. סדרו אותו. הבחינו בין חלקיו השונים ותפתחו אותם. כל דבר בדרכו. כל אלמנט על פי הפוטנציאל שלו. כך תזכו לעולם שכולו טוב. כך תהיו שותפיי במעשה בראשית.